

Sett och hört i markerna

Mikael Leppälampi

Första snön som föll i början av november ligger fortfarande kvar en månad senare när detta skrivs. Sommaren blev sval och nederbördsrik. De dagar det inte regnade var lättråkade! Ur fågelsynpunkt blev det en urusel häckningssäsong. Senare under sträcket kunde man glädjas åt några riktiga höjdardagar, då regnvädren bromsat upp fåglarna över våra områden.

Vi börjar den första juni då en **myrsnäppa** kunde beskådas vid Högbymaden. Den 2/6 fanns 4 **smalnäbbade simsnäppor** vid samma lokal samt vid Sågdammen med 1 ex. Två **dvärgmåsar** fanns vid Gnien under häckningstid den 3/6. **Hornuggleungar** hördes från Farhällsberget, Haga, Byggetorp, Kilbäcken, Botvidstorp och Stormossen. Enda **kattugglekullen** fanns vid Lisjö.

En **vaktel** hördes spela vid Färmanbo från 4-25/6 samt 1 ex. söder om Västersjön 21/6. Den 5-7/6 sjöng **kärrsångaren** vid Hovgårdsgårde och 1 ex. 14/6 vid Västersjöns badplats. **Kornknarren** spelade vid sura reningsverk 6/6, 1 ex. Lisjö ängar 9/6, 1 ex. Hovgårdsgårde 13/6, 3 ex. Olberga 26/6 samt 1 ex. vid Baståsen 29/6.

Från Sura reningsverks träskmarker hördes **småfläckiga sumphönans** visning om nätterna 6-25/6, från Norrsjön 22/6 och från Magsjömaden 28/6.

Västmanlands enda **busksångare** sjöng vid Sura handelsträdgård med omgivning från 6-28/6. Den 6/6 sjöng **svarta rödstjärten** vid Sura bruk och från Virsbo bruk konstaterades två häckningar 26/6. Vid Turkie ängar sjöng **ortolansparven** 7/6. Under sträcket sågs 2 ex. 27/8, 1 ex. 2/9 resp. 3/9 vid Högbymaden. **Flodsångaren** sjöng vid Färmanbo från 9-25/6, vid Sura reningsverk 9/6, Hovgårdsgårde 13/6 samt vid Lisjö-viken 22/6.

Den 10/6 sågs en **silltrut** över Gnien. **Årtan** lyckades genomföra en lyckad häckning vid Högbymaden, där hon sågs med 9 ungar 12/6 och vid Tornudden, Gnien, fanns 7 par häckande **svarttärna**. **Knölsvansparet** vid Västersjön hade 5 ungar den 27/6. Den 28/6 fanns en **snatterand** (hona) vid Turkiesjön. Samma datum fast under natten spelade 5 **nattskärnor** vid Timmermossen. I en sälg i Sura samhälle sågs en kull **mindre hackspett** (3 ungar) den 1/7. Kanske var det kullen från häckningen som genomfördes vid Sätten, (i klibbal).

Alfägel. Teckning: Mikael Leppälampi

Trädlärkan spelade över Blåbärsvägen i Sura 5/7, på Acktjärnsåsen 6/7 och vid Ävlängen 14/7. 1 ex. sträckte över Gnien 23/9. Den 7/7 blev en höjdardag vid Gnien då himlen öppnade sig efter ihärdigt regnande i över ett dygn. Bl a rastade 150 **kärrsnäppa**, 7 **spovsnäppa**, 60 **brushane**, 140 **rödbena**, 55 **storspov**, 2 **småspov** och 150 **tofsvipa** på säterängen och Högbymaden. Sträckte över gjorde 41 **gluttsnäppor**, 32 **ljungpipare**, 2 **kustpipare**, 58 **storspov** och 13 **småspov**. På Storängarna var det över-
svämning och där fanns bl a 47 **storspov**, 5 **småspov**, 4 **myrspov**, 15 **rödbenor**, 33 **ljungpipare** och 20 **brushane**.

Tidigare under sommaren kom det rapporter från norrlandskusten om invasionstendenser av **bändelkorsnäbb** från öster. 9/7 sågs första bändelkorsnäbbarna vid Naddtorp med 4

ex. följt av 2 ex. vid Gnien 14/7, 4 ex. Ävlängen 14/7, 5 ex. Felling 3/8, 1 ex. Högbymaden 7/8, 3 ex. Virsbo bruk 30/8 och slutligen 3 ex. vid Gnien 24/9. Mellan den 14-22/7 jagade en **pilgrimsfalk** (2k) över Gniens ängar. Den 22/7 rastade en **bergand** (hona) vid Högbymaden. 14 **småspovar** och 17 **myrspovar** sträckte över samma lokal på kvällen och över Äliden sträckte en **strandskata**.

Vid Högbymaden 3/8 räknades totalt in 28 sträckande **kustsnäppor** och 50 **myrspovar**. Den 4/8 28 **kustsnäppor**, 36 **kustpipare**, 3 **småspovar**, 1 **myrspov** och den 7/8 7 **kustsnäppor** och 18 **kustpipare**. I maden fanns 13 **skedänder**.

En **tretåig hackspett** (hona) sågs vid Morsjöåsen 10/8, 1 ex. vid Lönnbrosjöns strandskog 5/10, 1 ex. vid Jan Olsskogen 29/10 och slutligen en hane vid Färmanbo urskog 4/11. Den 15-18/8 rastade vid Högbymaden 3

kustsnäppor och 13 **större strandpipare**. 22/8 fanns 39 **kärnsnäppor** på lokalen. Mellan 17-19/8 sträckte totalt 101 **myrspovar** och 194 **kustpipare** över Högbymaden.

Tre **havsörnar** uppehöll sig vid Gnien 26/8 där de jagade änder. Dagen efter fanns örarna vid Turkiesjön. Den 27/8 var åter en bra rastfälgdag vid Högbymaden där man kunde räkna in hela 160 **småsnäppa**, 17 **spovsnäppa**, 1 **småspov**, 3 **smalnäbbade simsnäppor** och en **sandlöpares** (den sistnämnda ny art för Gnien och andra fyndet i kommunen).

Vid Lisjöviken ringmärkte Sören Larsson 23 **blåhakar** (rekord!) och en **videsparv** 2/9. Videsparvar sågs vidare vid Västersjöns pumpstation med 2 ex. den 5/9, Åliden 1 ex. 7/9, Gnien 1 ex. 16/9 resp. 27/9. Blåhake 4 ex. sågs vid Högbymaden 8/9 samt 2 ex. vid Lisjö ängar 9/9. En **storskarv** satt på en sten vid Östersjöns norra strand 9/9.

En sträckande **rödstrupig piplärka** hördes över Sura brandstation resp. Högbymaden 12/9 samt 2 ex. 15/9 vid sistnämnda lokal. Den 14/9 var en bra sträckfälgdag med milda friska ostliga vindar. Då rastade en **större piplärka** (ungfågel) strandängen vid Högbymaden. Fågeln som är en sällsynt gäst från Sibirien var det första fyndet i Västmanland. Den dagen sträckte totalt 130 **sädgås**, 1 **bläsgås**, 30 **storskarvar**, 160 **stjärtand**, 153 **trana**, 8 **dvärgmåsar** och 24 **sparvhökar**. Med vindarna kom också 42 **amiralfjärilar** och några **tistel-**

fjärilar. Över Virsbosjön sågs en flock på hela 70 **storskarv** ta höjd för att sträcka vidare den dagen.

Vid Högbymaden 15/9 sträckte 5 **svärter** (hanar), 127 **bläsand** och 80 **sädgäss** fördelade i mindre flockar. I en av flockarna följde 1 **spetsbergsgås**. Den 16/9 rastade 4 unga **gravänder** vid maden. Mellan kl. 11.00 - 13.00 den 18/9 räknades 63 sträckande **ormvråkar** vid Gnien. Den 20/9 en flock **prutgäss** på 50 ex. Tre **lappsparvar**, ca 300 **ängsfiolärka** och 100 **enkelbeckasiner** sågs på säterängen 27/9.

Den 3/10 kom höstens första **tallbitar** med 6 ex. vid Åliden. 4/11 sågs 7 ex. vid Fermansbo urskog, 15/11 Dalskogen i sura, 17/11 4 ex. Borgåsen och vid Ståltorp samma dag räknades 35 ex. **Gråspett** sågs ätande på talg vid Ramstorp i början av oktober. En hona fanns vid Sjöheden, Lisjö, 24/10. Även vid Gåsvad och Strutmossen har 1 ex. setts.

Vid Turkiesjön sågs en **stenknäck** 5/10. Första **kungsörnen** kom sträckande över Gnien 5/10, senare 1 ex. vid Västersjön 16/10 och 1 ex. 8/11 vid Seglingsberg. En **snösparv** sträckte över Gnien 5/10. På samma lokal rastade 2 ex. 29/10. Den 7/10 stöttes en **dvärgbeckasin** upp på säterängen.

Skäggmesen är numera årlig i kommunen där det finns vassbälten, bl a har setts 5 ex. vid Gnien 8/10, 8 ex. Västersjön 9/10 och vid Lisjöviken 15 ex. 21/10. Den 13/10 blåste det friska SV-vindar. Sammanlagt räknades det

En ung jaktfalk sågs jaga kajor vid Gnien 13/10. Teckning: Mikael Leppälampi.

då in 11 sträckande **stenfalk**, 43 **fjällvråk**, 23 **ormvråk** och 16 **sparvhök** vid Gnien. Dagens obs var den unga **jaktfalken** som jagade i kajflocken mellan Gnien och Storängen.

Den 20/10 låg det 3 **brunänder** och 3 **salskrakar** i Lisjöviken. I Glåpen fanns 4 **salskrak** och 3 **sjöorrar** den 21/10. I Virsbosjön hela 32 **sjöorrar** och 5 **alfågel** (hanar) den 22/10. Samma dag var "toppdagen" för **storskrak**

i Glåpen med 560 ex. En **vitkindad gås** fanns vid Gnien 31/10. Den 3/11 fanns 3 **småskrakar** vid Glåpen och vid Lisjö ängar hade 76 **sångsvanar** dröjt sig kvar. **Vinterhämling** 6 ex. sågs vid Snickarbacken 5/11.

Slutligen sista rapporten som kommer från Västersjön den 16/11, där 4 **havsörnar** sågs samtidigt på isen. Förmodligen hade pimpelfiskarena lämnat kvar skräpfisk som örarna kunde "gotta" sig åt.

Notiser

Blåfläckig träfjäril *Zeuzera pyrina* lade ägg på vallmons stjälk

av Mikael Leppälampi (text o teckning)

Detta utspelade sig hemma i trädgården på Blåbärsvägen i Surahammar, kvällen den 2 augusti 1998. I vallmorabatten fann jag då en stor vit nattfjärilshona med mörka fläckar över hela kroppen. Det var en fjäril jag aldrig sett tidigare. Hon var mitt uppe i äggläggningen på vallmons stjälk.

I litteraturen står det att fjärilen är tämligen sällsynt i Västmanland. Vingbredden kan bli upp till 75 mm och hon flyger om natten i juni - juli. Larven som kan bli 45 mm lång lever i stammar av lövträd och behöver ofta flera år för sin utveckling. I trädgårdar kan den göra skada på unga nyttoträd.

Siffrorna berättade om en pärlugglas leverne

av Mikael Leppälampi (text o teckning)

Var till Skogsmuren 5 september för att fylla lingonhinken, då jag gjorde fyndet av ett litet fågelskelett som låg på en håll. Vid närmare titt såg jag att det blänkade om ena foten. Fågeln var ringmärkt! Ringen plockades med hem och skickades med fynddata till Ringmärkningscentralen i Stockholm. Därifrån kom senare ett brev där man tackade för fyndet och rapporterade att ringen med nr: 7116674 hade en pärluggla burit.

Ugglan hade märkts som bounge 15 maj 1998 i Kusskogen i en kull på 5 ungar. Ringmärkare var Sören Larsson som i flera år bedrivit forskning och märkning av pärlugglor. 113 dagar och 1 kilometer hade förflutit mellan märkning och återfynd. Troligen blev ugglan rov åt höken.

I Sverige märker drygt 200 ringmärkare vid ett 20-tal fågelstationer årligen ca 300 000 fåglar, varav ca 60 000 märks som bounge. Flertalet av de fåglar som märks vid fågelstationer befinner sig på flyttning mellan sina häckningsplatser i norr, ibland ända borta i Sibirien, och övervintringsplatser längre söderut.

Ungefär 3000 återfynd rapporteras årligen till Ringmärkningscentralen, från hela Europa, Afrika - ja, ända från Australien (silver- och fisktärna). Med

Om björktickan *Piptoporus betulinus*

av Tom Sävström (text o teckning)

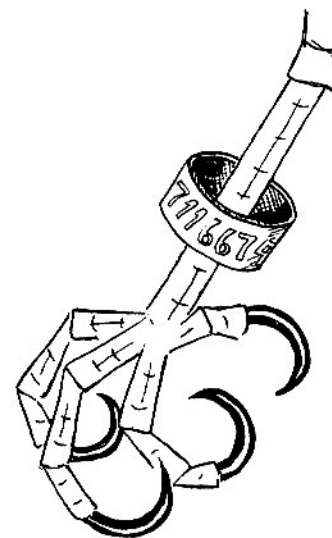
Den växer på död björkved - på torrträd, högstubbar, lågor, kvarsittande och markliggande grenar - och den kan hittas i de flesta biotoper. Det svenska namnet är givet, då den har björken, (såväl vårt- som glasbjörk), som sitt huvudsakliga växtsubstrat. Arten är allmänt spridd i Surahammars kommun och vanlig i hela landet i övrigt. Finns det björk finns det björkticka, enkelt uttryckt.

Jag tycker mig märkt att den har en viss förkärlek till björkar i fuktigare marker, såsom myr- och sjökanter, förvisso beroende på god tillgång till lämpligt substrat i dessa marker. Torrträden kan hysa ett flertal fruktkroppar av arten och där den förekommer faller den skogsvandraren i ögonen. Rekord i mängd fruktkroppar på samma träd har jag noterat på en högstubbe NO Bosjön vid Usträngsbo. Ett 50-tal fruktkroppar hjälptes åt att röta och bryta ned den veden. Bland vedsvamparna finns vit- och brunrötare - björktickan tillhör vitrötarna.

Björktickan är mycket lätt att känna igen och den kan knappast förväxlas med någon annan tickart. Ovansidan på den njurlika till halvcirkelformade fruktkroppen är brunaktig medan undersidan (porytan) är vit. Den är karaktäristiskt korkartad i köttet, en egenskap den bevarar som torkad, vilket förklarar dess förträfflighet som nåldyna. Användningen som nåldyna

hjälp av ringmärkningsmetoden insamlas en mängd olika uppgifter om fåglarnas biologi. Ringmärkningen ger bla information om olika fågelarters flyttningsmönster, hemortstrohet, dödsorsaker och hur gamla fåglar kan bli. En storspov återfanns efter nästan 32 år!

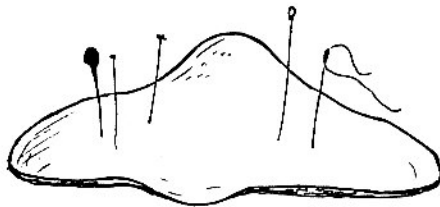
Vid ringmärkningen noteras dessutom annan information, t ex vikt och vinglängd, eller kullstorlek vid märkning av bounge. Varje fynd som meddelas Ringmärkningscentralen bidrar till att öka kunskapen om fåglarna.

Adressen dit Du kan lämna t ex ringar är:
Ringmärkningscentralen
Box 50007
104 05 STOCKHOLM

lär ska ha gamla anor. En präktig sådan finns numera på byrån hemma, så i vår familj behöver vi inte längre leta efter borttappade synålar. Ett annat användningsområde för denna vanliga ticka hörde jag en gång Holger Andersson i Ramnäs berätta om. Av sin far lärde han sig att vassa rakkniven mot den släta hattytan.

Däremot är den olämplig som föda, åtminstone för människan, vågar jag påstå utan att ha provat. Under fältstudier av björktickor har jag dock noterat att fruktkroppar såväl som den rötade veden utgör både föda och livsrum för allehanda småkryp. Den av tickan rötade veden utnyttjas också av hackspettar och mesar, ibland kan man finna deras urmejslade bon strax under tickan. På köpet får de på så vis ett tak över sitt "krypin".

Kohagen som en golfgreen 1998

av Tom Sävström

Så välhävdad som säsongen 1998 har Kohagen aldrig varit. Det har lantbrukare Rolf Janssons, Badelunda, nötboskap sett till, vilka leasats av

kommunen. Antalet djur har varierat över tid men som mest betade ett 60-tal djur i området. Det hårda betetrycket ska nu följas upp 1999 med försiktigare bete. Det blir sannolikt en återgång till Ridskolans hästar och betesperiod från midsommar till någon vecka in i augusti.

På grund av den regniga sommaren har marken här och var blivit tämligen söndertrampad, men den kommer förhoppningsvis att återhämta sig. Säkert kommer det att spira fint i Kohagen i vitsippetid fram i maj och det ska bli spännande att möta en ny växtsäsong i naturreservatet.

I Murens slätteräng blommade fem brudsporrar

av Tom Sävström

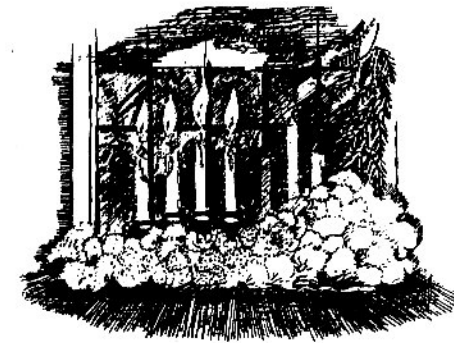
Murens och liens marker i Muren har hävdats som tidigare år med nötdjur i västra hagen och får i den östra. Slätterängen slogs på "Ängens Dag" den 2 augusti då ett 10-tal medlemmar svingade lie och räfsa. Hävden av vägkanterna är tyvärr eftersatt så det får vi jobba vidare på kommande år.

Underhållet av bryggghus och ladugård kommer att fortsätta och stängsel skall flyttas på några ställen. Den 28 oktober träffades intressenterna (Stora, Ramnäs lantbruk, Kommunen och Naturskyddsföreningen) i Muren för att diskutera framtiden med projektet. Förhoppningsvis kommer personal från kommunen att ställa upp och

sköta vägkantsslåttern (maskinellt) i fortsättningen.

Botaniskt strövtåg i Muren är alltid givande. 1998 blommade 5 ex. brudsporre i slätterängen. Den är sakta men säkert på spridning. Ett mycket fint svampfynd gjordes också i vår äng, nämligen violett fingersvamp, *Clavaria zollengeri*, med två präktiga tuvor.

Det är en sällsynt art som indikerar slätter/betesmark med mångårig hävd-kontinuitet. Som bekant är den sedan tidigare känd från Muren, då i enbuskhagen. Ytterligare fina svampfynd har gjorts i Muren under 1998 men dessa presenteras i särskild artikel i kommande Mergus. Till sist kan nämnas att också fältgentianan hade en ganska bra blomningsperiod i augusti.

"Ljusstakslaven" är ingen vitmossa

Det vi plockar på hällmarken till adventsstakarna säljs ibland i affärer och på julmarknader under namnet vitmossa. Men det är en lav som heter fönsterlav, *Cladonia stellaris*. Ibland kallas den vitlav. Vitmossa är det du klafsar i vid hjortronplockning.

Vitmossa är ett samlingsnamn på över 40 olika mossarter inom släktet *Sphagnum*. De växer i myrmarker eller på andra fuktiga platser. Till färgen är de främst gröna och bruna, men kan också vara röda.

Fönsterlav används numera till textadventsljusstakar, men förr i tiden lär den ha använts till bröd, soppa, brännvinstillverkning och färgning av tyg. Dess näringsinnehåll framgår av att renen äter den i viss utsträckning. I Lappland benämns laven för renmossa.

Det tar lång tid innan laven blir stor och bullig. Undersökningar av tallhedar som brunnit visar att fönsterlav inte når sin fulla storlek förrän efter 100 år.

Tom Sävström Teckn: Leif Blomkvist
(Citerad litteratur: Björnramen 5/85).

Skuleskogens nationalpark - ett besök i september 1998

Skuleskogen ligger i Västernorrlands län i norra delen av Höga Kusten. Den bergiga norrlandsterrängen löper här enda fram till Bottenhavet. Nationalparken omfattar 2950 ha. Här möter besökaren en storslagen natur med berg som har skogklädda hjässor i vidsträckta hållmarker. I nationalparken, som inrättades 1984, finns vidare stora klapperstensfält, myrar och blänkande tjärnar. Särskilt sevärt är Slättdals-skravan, en 200 m lång, 40 m djup och 7 m bred klyfta.

Långskägg

Vi gick in i nationalparken söder ifrån och efter 200 m blev vi via skylt hänvisade till en lokal med långskägg *Usnea longissima*, Skuleskogens märkligaste växt. Det är en långsamväxande lav som är helt beroende av att det kontinuerligt finns gran att växa på. Ångermanland utgör centrum

Martallar och reslig granskog

Nationalparken består till halva ytan av kalt berg och gles, vindpinad hållmarkstallskog. Tallarna är ofta små och marvuxna, men grövre träd som provborrats har visat sig vara mer än 500 år. Annars är granen det helt dominerande trädslaget och här finns inslag av exempelvis asp. Gråalen är allmän, på vilken växer bl a al-gröppa, *Plicatura nivea*.

På s k sydvästberg, växer lind, lönn och hassel. Ett par mycket sällsynta gräs som här har sin nordgräns kan nämnas skogssvingel och sötgräs. Bland fjällbetonade arter förekommer toltta, fjällskära, fjällnejlika m fl. Årstiden var förstås fel för att få se dessa växter men jag hade turen att gå på ett mindre bestånd med den dekorativa kambräken, *Blechnum spicant*.

Djurlivet karaktäriseras av arter som är barrskogsbundna. Särskilt hackspettarna är gynnade. I informationen vid reservatsgränsen upplyses man om att

Spår efter mänsklig aktivitet

Under många hundra år har skogen betats och på flera myrar har vinterfoder tagits, t ex på Slåtterdalsmyran. Tydliga spår finns idag efter fyra fåbodställen inom området. Flertalet av fåbodstigarna används fortfarande. Delar av dem ingår i det 3 mil långa nät som utgör nationalparkens markerade leder. Skuleskogen är väl värt ett besök, om man nu har tillfälle därtill.

The map shows the Skuleskogen area in northern Norway. Key locations labeled include Narvik, Skuleskogen, Skibladnäs, and Skibladnäs. A scale bar indicates 2 km.

Informationstavlor utmed E4 visar vägen till nationalparken.

Långskägg - sagolikt vacker och mycket sällsynt lav som kan bli hela 9 m lång. Den liknar glitter som vi har i julgranen.